

Taariikhda Qarsoon ee Aayadda Afartan - Lambar Lix iyo Toban

Belaayada Labaad – Qaybta Saddexaad

Jeff Pippenger
2026-06-18

Mantiqii Jones

Mantiqa Jones ee ah in malaa'igta koowaad ee Muujintii afar iyo tobnaad aan laga sooci karin labada malaa'igood ee xigta waa mid aad u adag oo aan la dafiri karin. Aqoonsigiisa ku saabsan xidhiidhka qaab-dhismeed ee saddexdaas malaa'igood la leeyihiin malaa'igaha buunanka waa gebi ahaanba mid aan dalool lahayn. Xoogga uu saarayay shaki la'aan wuxuu ku saabsanaa saddexda malaa'igood ee Muujintii afar iyo tobnaad, hase yeeshee mantiqada loogu dabaqayo iyaga iyagoo ah "aan la kala saari karin," si la mid ah ayey ugu ansaxaysaa dhammaan malaa'igihii iyaga ka horreeyey.

Sababtoo ah wuxuu diiradda saarayay saddexda malaa'igood ee Muujintii afar iyo tobnaad, ma uu gaadhsiin mantigiisii gunaanadkiisii ugu dambeeyey. Ugu dambayntii, mantigii uu adeegsaday si uu buunanka hoogga shanaad, lixaad, iyo toddobaad ugu xidhiidhiyo saddexda malaa'igood ee Muujintii afar iyo tobnaad, waxa uu sidoo kale ku jiray in safka buunanka dib loo raaco ilaa malaa'igtii ugu horraysay ee toddobada malaa'igood ee buunanka.

Oo waxaan arkay toddobadii malaa'igood oo Ilaah hortiisa taagnaa; oo waxaa la siiyey toddoba buun. ... Oo toddobadii malaa'igood ee haystay toddobada buun waxay isu diyaariyeen inay yeedhiyaan. Muujintii 8:2, 6.

Taxanaha malaa'igta waxay ka bilaabataa malaa'igaha buunka "toddobada" ah, safka malaa'igahana ee Muujintuna wuxuu ka bilaabmaa buunkii kowaad ilaa digniintii malaa'igta saddexaad ee calaamadda bahalka. Jones wuu saxan yahay markuu aqoonsanayo kala-sooc u dhexeeya afarta buun ee hore iyo saddexda buun ee hoogga dambe, waayo qaab-dhismeedka nebiyadeed ee "afar iyo saddex" ah waxaa sidoo kale laga helaa kaniisadaha iyo shaabadaha. In tan lagu adkeeyey saddex markhaati oo ku jira kitaabka Muujintii waxay u saamaxaysaa kuwa doorta inay arkaan in toddobadaasu, iyagoo astaan ah, ay sidoo kale ka kooban yihiin afar astaan ah iyo saddex astaan ah.

Xidhiidh Ilaah leeyahay

Waxa aynu dhawaanahan aqoonsanaynay waa in malaa'igta koowaad iyo tan labaad ee Muujintii afar iyo tobnaad lagu awoodsiiyey wax sii sheegid waqtiyeed oo Islaamku ka yahay hooggii koowaad iyo kii labaad, iyo in awoodsiiinta malaa'igta saddexaad lagu dhammaystiray fulitaanka hooggii saddexaad 9/11. Waxa codsiga Jones tilmaamayo, (in kastoo uusan qodobkayga sheegin) waa in malaa'ig kasta laga bilaabo malaa'igta buunka koowaad ee Muujintii siddeedaad ilaa buunka hoogga saddexaad ee Muujintii kow iyo tobnaad ay si aan la kala saari karin ugu xidhan

yihiin saddexda malaa'igood ee Muujintii afar iyo tobnaad. Waa astaamo ku jira isla xariiqda wax sii sheegidda. Waa in sidaas loo aqoonsadaa si loo fahmo doorarka kala duwan ee malaa'ig kastaa matalayso. Sidaa darteed, sida toddobada kaniisadood, shaabadaha iyo buunannadu u metelaan toddoba, iyo weliba astaanta afarta iyo saddexda ee ku dhex jirta astaanta guud ee toddobada (kaniisadaha, shaabadaha iyo buunannada); xariiqda malaa'igaha laga bilaabo tii koowaad ee toddobada malaa'igood ee buunanka ilaa tan saddexaad waa in loo tixgeliyaa gebi ahaan. Tani waxay tilmaamaysaa xariiq ka kooban kow iyo toban malaa'igood.

Saddexda malaa'ig ee Muujintii cutubka afar iyo tobnaad waxay metelaan farriintii digniinta ee Milleriyiinta oo ku dhawaaqday furitaankii xukunka, dabadeedna farriintii digniinta ee boqolka iyo afartan iyo afarta kun oo ku dhawaaqaysa xidhitaanka xukunka.

Toddobada buunanku waxay ka dhigan yihiin quwado Ilaah si qaddarin leh ugu adeegsatay inuu xukun ku soo dejiyo quruumihii hirgeliyey cibaadada qorraxda.

Afarta buun ee ugu horreeya waxay tilmaamayaan burburkii isa soo tarayay ee Rooma Galbeed ilaa sannadkii 476.

Kii shanaad iyo kii lixaad waxay tilmaamayaan baabbi'ii Rooma Bari laga soo bilaabo 1449 ilaa 1453.

Saddexda buun ee ugu dambeeya waxay ka dhigan yihiin Islaamka saddexda hoog.

Malaa'igta ku jira Muujintii toban waa Masiixa, kan soo dega si uu u xoojiyo dhaqdhaqaaqa bilowga, oo mar kale ayuu ku soo degaa Muujintii siddeed iyo toban, si uu u xoojiyo dhaqdhaqaaqa dhammaadka.

Buunka toddobaad wuxuu bilaabmay inuu dhawaaqo 22-kii Oktoobar, 1844, markii furitaankii xukunka uu bilowday, kaas oo ah Maalinta Kafaaraggudka ee astaan-dhabta ah. Buunka Yubiliiga waa in la afuufo Maalinta Kafaaraggudka. Sidaas daraaddeed laba buun ayaa laga dhawaajiyaa xukunka; buunka Yubiliiga iyo buunka toddobaad.

Markaas waa inaad buunka yubiliiga ka dhawajisaan maalinta tobnaad ee bisha toddobaad; maalinta kafaaraggudka waa inaad buunka ka dhawajisaan dalka oo dhan. Oo sannadda kontonaad waa inaad quduus ka dhigtaan, oo xorriyad ku naadistaan dalka oo dhan dadka deggan oo dhan; oo waxay idiin ahaan doontaa yubili; nin kastaana ha ku noqdo hantidiisii, nin kastaana ha ku noqdo qoyskiisii. Sannaddaas kontonaad waxay idiin ahaan doontaa yubili; waa inaydaan beerin, mana goosan waxaad iskeed uga baxdo dhexdeeda, mana urursan canabka geedka canabka ah ee aan la manjin. Laawiyiintii 25:9–11.

Macnaha aqoonsanaya kala firdhinta Israa'iil ee “toddoba jeer,” oo ku taal cutubka isla xiga ee Laawiyiintii, waxaa lagu sheegay aayadaha horseedaya amarka lagu dhawaaqayo buunka yubiliiga maalinta Kafaaraggudka.

La hadal reer binu Israa'iil oo ku dheh: Markaad gashaan dalka aan idin siinayo, dalku Rabbiga ha u dhawro sabti. Lix sannadood beertaada wax ku beer, lix sannadoodna beerta canabkaaga manjo, oo midhaheeda soo ururi; laakiinse sannadda toddobaad dhulku ha yeesho sabti

nasasho ah, sabti Rabbiga loo qoondeeyey. Beertaada waxba ha ku beerin, beerta canabkaagana ha manjain. Wixii goosashadaada iskood uga baxa ha goosan, canabka geedkaaga aan la manjoinna ha gurin; waayo, waa sannad nasasho u ah dalka. Sabtida dalkuna waxay idiin ahaan doontaa cunto; adiga, addoonkaaga, addoonaddaada, kii mushahar kuugu shaqeeya, iyo shisheeyaha kula degganba; iyo xoolahaaga, iyo dugaagga dalkaaga jooga oo dhanba, waxa dalka ka soo baxa oo dhammu cunto ha u ahaadeen. Oo waxaad tirisaa toddoba sabti oo sannado ah, toddoba jeer toddoba sannadood; muddada toddobadaas sabti oo sannado ahuna waxay kuu ahaan doontaa sagaal iyo afartan sannadood. Laawiyiintii 25:2–8.

Markii Miller gartay xukunka ka dhanka ah Israa’iil ee ku saabsan jebinta nasashada sabtida ee dhulka ku qoran cutubka lix iyo labaatanaad, wuxuu dabaqay mabda’a ah in maalin ay u taagan tahay sannad, wuxuuna ogaaday in sannadku yahay saddex boqol iyo lixdan maalmood, iyo in toddoba jeer saddex boqol iyo lixdan ay ahaayeen laba kun shan boqol iyo labaatannannadood oo ciqaab ah oo ku saabsan jebinta axdiga. Waxay ahayd runtii nebiyadeed ee ugu horraysay ee uu helay. Waa aasaaska runnadii ka koobnaa aasaaskii Masiixu dhigay isaga oo adeegsanaya shaqadii Miller. Buunka Jubilee-gu waa dhawaaq xorayn iyo madax-bannaani.

Buunka toddobaad waa Islaamka hoogga saddexaad.

Laakiin wakhtiyada codka malaa’igta toddobaad, markuu bilaabo inuu buunkii yeedhiyo, qarsoodiga Ilaah waa la dhammayn doonaa, siduu ugu dhawaaqay addoommadiisa nebiyada. Muujintii 10:7.

Buunka toddobaad ee Islaamka waa runta waxsii sheegidda ee dibadda, buunka Jubilee-guna waa runta waxsii sheegidda ee gudaha ee xaqnimada rumaysadka—xoraynta dembiga, taas oo sida ay Sister White sheegtay ay tahay malaa’igta saddexaad run ahaantii. Muddada uu buunka toddobaad dhawaaqayo, qarsoodiga ah Masiixa idinku jira oo ah rajada ammaanta ayaa la kaamilin doonaa marka Masiixu Ilaahnimadiisa ku daro dadnimada boqol iyo afar iyo afartan kun. Kuwa markaas hela shaabadda Ilaah waxay ku dhawaaqi doonaan farriin buun oo digniin ah oo loo matalay hoogga saddexaad iyo sidoo kale digniinta malaa’igta saddexaad. Hoogga saddexaad ayaa awood siinaya farriinta malaa’igta saddexaad marka malaa’igta oo aan qof ahaan ka yarayn Ciise Masiix ay soo degto iyadoo gacanteeda ku sidata farriin.

Marka aynu aqoonsanno in ay ahayd waxsii-sheegid waqtiyeed oo hooggii kowaad iyo kii labaad ah oo awood siisay farriintii malaa’igta kowaad, iyo waxsii-sheegid hoogga saddexaad ah oo awood siisa farriinta malaa’igta saddexaad, waxaynu aqoonsanaynaa buunanka inay yihiin “xukummo lagu soo dejiyey Rooma iyada oo jawaab looga bixinayo dhaqan-gelinta Axadda.” Xukummadaas qaddariga ah, gaar ahaan saddexda buun ee ugu dambeeya ee hoogga, waxay iswaafaqaan oo isbarbar socdaan farriinta digniinta ah ee saddexda malaa’igood ee Muujintii afar iyo tobnaad. Laba hoog iyo laba malaa’igood taariikhda Milleriyiinta, iyo hoogga saddexaad iyo malaa’igta saddexaad taariikhda boqol iyo afartan iyo afarta kun. Bilowgii taariikheed ee malaa’igta kowaad iyo tan labaad, farriintii furitaanka xukunka waxaa awood siiyey rumoobid Islaamka ku saabsan hooggii kowaad iyo kii labaad. Taariikhda dhammaadka ee malaa’igta saddexaad, farriinta ku dhawaaqaysa xidhitaanka xukunka waxaa awood siiyey rumoobid Islaamka ku saabsan hoogga saddexaad.

Awooddii bilowga iyo dhammaadka ka muuqatay waxaa matalayay malaa'igtii Muujintii toban iyo siddeed iyo toban, "taas oo aan ka yarayn Qofnimada Ciise Masiix." Farriinta dibadda ee Islaamka iyo farriinta gudaha ee xukunka waa buunka dibadda ee hoogga saddexaad, farriinta gudaha ee xukunkuna waa buunka malaa'igta saddexaad. Buunka dibadda ee Islaamku waa waxsii sheegidda laba kun iyo shan boqol iyo labaatannadood, buunka gudaha ee malaa'igta saddexaadna waa laba kun iyo saddex boqol oo sannadood. Labaduba way yimaaddeen oo dhawaaqeen furitaankii xukunka kuwii dhintay, labaduna mar kale ayay yimaaddeen furitaankii xukunka kuwa nool.

Malaa'igtii Muujintii tobaad waxay soo degtay Agoosto 11, 1840, iyadoo lagu dhammaystirayo waxsii sheegidda Islaamka; sidaas yeelkeeduna, malaa'igtaasu waxay astaan u noqotay soo degidda malaa'igta Muujintii siddeed iyo tobaad oo la socota dhammaystirka waxsii sheegid Islaam ku saabsan. Xukunka Ilaah ee ka dhanka ah fallaagadii sharciga Axadda ee sannadkii 321, dabadeedna mar kale 538, waxaa metela lixda buun ee ugu horraysa; xukunkiisa fallaagada sharciga Axadda ee dhowaan iman doontana waxaa metela buunka toddobaad, kaas oo ah hoogga saddexaad, isla markaana ah malaa'igta saddexaad. Farriinta digniinta ee bilowgii xukunka 22 Oktoobar, 1844, iyo farriinta digniinta ee xukunka kuwa nool ee 9/11, labadaba waxaa awood siiyey malaa'igta toddobaad ee taxanaha uu Jones soo bandhigay. Lix malaa'igood oo buunanno ah ayaa ku jira cutubyada siddeed iyo sagaal; dabadeedna cutubka tobaad waxaa soo degaya malaa'ig aan ka yarayn shakhsiyadda Ciise Masiix. Isagu waa kan toddobaad ee taxanaha malaa'igaha, waxaana cutubka kow iyo tobaad ku xiga hoogga saddexaad, kaas oo ah buunka toddobaad ee bilaabay inuu dhawaaqo 1844, hase ahaatee taxanaha malaa'igaha wuxuu ka yahay kan siddeedaad ee horseeda malaa'igaha sagaalaad, tobaad, iyo kow iyo tobaad ee Muujintii afar iyo tobaad.

Farriinta malaa'igta saddexaad lagama goyn karo farriimaha malaa'igta koowaad iyo tan labaad, hase yeeshee sidoo kale lagama sooci karo toddobada buun ee xukunka Ilaah ee ku dul dhacay riddada. Afarta buun ee ugu horreeya ee xukunka ee ku qoran cutubka siddeedaad ee Muujintii waxay tilmaamayaan burburkii sii socday ee Rooma Galbeed ka dib sharcigii ugu horreeyey ee Axadda ee Constantine sannadkii 321, waxaana uu ka billowday markii uu boqortooyada u kala qaybiyey bari iyo galbeed sannadkii 330.

"Marka qarankeenna, golayaashiisa sharci-dejinta, ay dejin doonaan sharciyo lagu xidhayo damiirrada dadka marka la eego mudnaantooda diineed, iyadoo ku khasbaya dhawrida Axadda, oo adeegsanaya awood dulmi ah oo ka dhan ah kuwa xajiya Sabtida maalinta toddobaad, sharciga Ilaah, ujeedo kasta oo macquul ah marka la eego, waxa laga dhigi doonaa wax aan ka jirin dalkeenna; riddada qaranimaduna waxa ay raaci doontaa halaag qaran." Review and Herald, December 18, 1888.

Mabda'a riddada qaran ee keenta halaagga qaran ayaa ku dhacay qarankii Constantine, isagoo ka bilaabmay afartii buun ee ugu horraysay oo soo afjaray Rooma Galbeed sannadkii 476. Rooma Bari waxay gaadhay dhammaadkeedii sannadkii 1453, in kastoo ay si nebiyaysan u lumisay madaxbannaanideedii qaran 27-kii Luulyo, 1449. Si ka duwan Baabuloon, oo hal habeen lagu afgembiyey, Rooma, Galbeed iyo Bariba, dhammaadkooda si tartiib-tartiib ah ayaa loo keenay. Burburkii Rooma Galbeed ee ka dhacay afartii buun ee ugu horraysay ilaa 476, wuxuu matalaa

burburka Maraykanka ee ku imanaya afar buun, taas oo heer ka mid ah matalaysa afarta fac ee Maraykanka ee bilaabmay 1798 kuna dhammaanaya sharciga Axadda. Afartaas fac waxay barbar socdaan afarta fac ee Adventism-ka, kuwaas oo barbar socda afarta kiniisadood ee ugu horraysa ee Muujintii cutubka labaad, iyo afarta karaahiyo ee sii kordhaysa ee Yexesqeel cutubka siddeedaad, iyo afarta hir ee ayaxa ee ku qoran kitaabka Yoo'eel.

Waayo, Sayidka Rabbiga ahu wuxuu leeyahay: Intee ka sii badan marka aan Yerusaaalem ku soo diro afartayda xukummo ee daran, kuwaas oo ah seef, iyo gaajo, iyo bahalka xun, iyo belaayo, si aan uga baabi'iyo dad iyo duunyoba? Yexesqeel 14:21.

Buunkii shanaad iyo kii lixaadba waxay rideen Rooma bari, Rooma barina marka loo eego xidhiidhka nebiyadeed ee ay la leedahay Rooma galbeed, waxay u taagan tahay dawladda. Rooma galbeedna waxay u taagan tahay kaniisadda. Rooma galbeed sidoo kale waxay matalaysaa Maraykanka, kaas oo marka hore la qabsado, sidii Rooma galbeed loo qabsaday.

“Sida Ameerika, oo ah dalka xorriyadda diinta, ay ula midoobi doonto Baabasiinta ku qasbidda damiirka iyo ku khasbidda dadka inay xurmeeyaan sabtida beenta ah, dadka dal kasta oo dunida ku yaal waxaa loo hoggaamin doonaa inay raacaan tusaalaheeda.” Testimonies, volume 6, 18.

Afarta buun waxay ka dhigan yihiin afarta jiil ee taariikhda Maraykanka, oo marka Maraykanku dhaco, dalka ammaanta leh ee aayadda afartan iyo kow ee Daanyeel kow iyo toban ayaa hadda uun dhacay, caqabadda xigtana waa Masar, taas oo calaamad u ah intiisa kale quruumaha dunida. Qaramada Midoobay, oo ah tobanka boqor, ayaa markaas ku heshiia inay boqortooyadoodii toddobaad siiyaan baadaranimada, waayo Muujintii toddoba iyo toban waxay leedahay, “in muddo gaaban—hal saac.” Tani waxay dhacdaa xafladda dhalashada Herodos, markuu ballanqaado badh boqortooyadiisa. Xafladda dhalashada Herodos, saacaddaas ayaa farta wax ku qoraysa ka muuqataa malaasta derbiyada, Belshaasarna waa la laayaa. Saacaddaasu waxay timaaddaa marka sharciga Axadda la dejiyo, waxayna socotaa ilaa xidhitaanka muddadhaafka nimcada aadanaha. Boqortooyada toddobaad waa la qabsadaa sida uu u tusaaleeyey burburkii derbiyada Qustandaniya ee dumay sannadkii 1453. Laga bilaabo sharciga Axadda ee Maraykanka, sida uu u tusaaleeyey 1449, ilaa dhicitaankii Qustandaniya ee 1453 waa afar sano oo calaamadi ah. Baadaranimadu waxay heshay dhaawaceedii dhimashada lahaa sannadkii 1798.

Daa'uud kow iyo toban aayadda afartanaad, baabtiisnimadii papacy-ga waxay dhacday sannadkii 1798, wakhtiga dhammaadka. Markaas boqorkii koonfureed wuxuu dhacay sannadkii 1989, wakhtiga dhammaadka. Maraykanku wuxuu ku dhacaa aayadda afartan iyo kow, Masarna wuxuu ku dhacaa aayadda afartan iyo laba, papacy-guna wuxuu ku yimaadaa dhicitaankiisii labaad oo ugu dambaysta ahaa aayadda afartan iyo shan.

“Koritaanka iyo dhicitaanka quruumaha sida si cad loogu muujiyey buugaagta Daanyeel iyo Muujintii, waa inaynu ka barannaa sida aan qiime lahayn ammaanta dibadda uun ah iyo tan dunyaduba. Baabuloon, iyada oo leh awooddeedii iyo haybaddeedii oo dhan, oo aan dunideenu tan iyo markaas weligeed arag wax la mid ah,—awood iyo haybad dadka wakhtigaas u muuqatay kuwo sidaas u deggan oo waara,—sidee bay gebi ahaanba u

dhammaatay! Sida ‘ubaxa cawska’ ayay u baabba’day. Yacquub 1:10. Sidaas oo kale ayay u baabba’een boqortooyadii Maado-Faaris, iyo boqortooyooyinkii Giriigga iyo Rooma. Sidaas oo kalena way u baabba’daan wax kasta oo aan Ilaah saldhig u ahayn. Waxa keliya ee waari kara waa kan ku xidhan qasdigiisa oo muujiya dabeecaddiisa. Mabaadi’diisu waa waxyaalaha keliya ee adag oo aan isbeddeleyn ee dunideenu taqaan.” Prophets and Kings, 548.

Dhicitankii Maraykanka (nebigii beenta ahaa) ee aayadda afartan iyo kow waxa astaan ahaan u tilmaamay 1449, dhicitankii Masar (masduulaaggii) ee aayadda afartan iyo labaadna waxa astaan ahaan u tilmaamay 1453, waxaana baabtiisnimadu (bahalkii) ku timaadda dhammaadkeeda iyada oo aanay jirin cid u gargaarta, sida uu astaan ahaan u tilmaamay 1798. Nebigii beenta ahaa iyo masduulaaggii waxa hoos u dhiga quwadaha buunka, bahalkana waxa hoos u dhiga quwad masduulaag ah.

Lambarka afar waa astaan u ah burburka boqortooyo. Boqortooyadii Aleksandar waxay u kala jabtay afar boqortooyo, Masarna wuxuu ku halligmay Badda Cas qarnigii afraad, Israa’iilna waxay qorraxda u sujuudaysaa karaahiyada afraad ee Yexesqeel siddeedaad. Afarta qarni ee Protestantism-ka iyo Jamhuuriyiinta ku jira bahalka dhulka waxay bilaabmeen 1798 waxayna ku dhammaanayaan sharciga Axadda ee dhowaan imanaya ee labada geesba. Afarta xukun ee daran ee Yexesqeel ku soo dejiyey Yerusaaalem waxay tusaale u yihiin afar xukun oo ku dhici doona Maraykanka, afartaas xukun ee ku dul imanaya boqortooyada lixaad ee wax sii sheegidda Kitaabka Quduuska ahna waxay astaan u yihiin afarta sano ee ka bilaabma 1449 ilaa 1453, markaas oo boqortooyada toddobaad ee wax sii sheegidda Kitaabka Quduuska ah ay oggolaato inay boqortooyadeeda badhkeed siiso baabtiisnimada (papacy) iyada oo loo marayo xidhiidh kaniisad iyo dawlad ah oo dhilladii Turos ay ka taliso.

Afarta sannadood ee 1449 ilaa 1453 waxay matalaan baabba’a boqortooyadii toddobaad xilliga sharciga Axadda, waxayna sidoo kale matalaan muddada baabba’a boqortooyadii siddeedaad laga bilaabo sharciga Axadda ilaa dhammaadka imtixaanka nimcada. Qabsashadii Masar, oo ah dunida isla markaana ah masduulaagii loo dhiibay baabtiisnimada papacy-ga, waa jab-jab waxsiyeed ka muuqda bilowga muddada lagu astaystay afarta sannadood ee 1449 ilaa 1453. Tani waxay tilmaamaysaa dhicitankii Constantinople xilliga sharciga Axadda, dabadeedna mar kale marka Miikaa’iil istaago. Marka Miikaa’iil istaago, afarta malaa’igood si buuxda ayaa loo sii daayaa sida waxyi-gu sheegay.

“Waxaan arkay in afarta malaa’igood ay hayn doonaan afarta dabaylood ilaa shaqadii Ciise ay ku dhammaato meesha quduuska ah, dabadeedna waxaa iman doona toddobada belaayo ee ugu dambaysta ah.” Early Writings, 36.

Afar qaybood oo boqortooyadii Aleksandar ah, afar buun oo ku dul dhacay Roomaanka Galbeed, afar dabaylood oo lagu sii daayay Roomaanka Bari, afar xukun oo daran oo ku soo degay Yerusaaalem, afar dabaylood oo la sii daayo marka wadaadnimada baadarigu gaadho dhammaadkeeda iyadoo aan jirin cid u gargaarta. Iyadoo calaamadahan nebiyadeed sidaas loo dhigay hortayada, waxaynu tixgelin doonnaa hoogga labaad annagoo ku eegayna macnaha ku saabsan ku dabaqidda sharciga Axadda ee dhowaan iman doona.

Golaha Florence

Sannadkii 1439, Golaha Florence (oo sidoo kale loo yaqaan Midowgii Florence), wakiillo ka socday Kaniisadda Ortodokska Bari (oo uu hoggaaminayay Boqorkii Bizaantiya Yooxanaa VIII Palaiologos iyo Wadaadkii Sare ee Constantinople) ayaa saxiixay xeer rasmi ah oo midnimo la leh Kaniisadda Roomaanka Katooliga. Waxay ku heshiiyeen in Baadariga Rooma loo aqoonsado madaxa (awoodda ugu sarraysa) ee Kaniisadda oo dhan.

Waayo, ninku waa madaxa naagta, sida Masiixuna uu madaxa kaniisadda u yahay; isaguna waa Badbaadiyaha jidhka. Efesos 5:23.

Caqiidada Niqiyaanka

Boqorkii iyo Baadarigii waxay aqbaleen “qodobka Filioque” ee Caqiidada Nikiya, kaas oo ahaa wax lagu daray Caqiidada Nikiya, iyadoo ku andacoonaya in Ruuxa Quduuska ahi ka soo baxo Aabbaha iyo Wiilka. Caqiidada Nikiya waa mid ka mid ah bayaannada ugu muhiimsan uguna baahsan ee loo adeegsado taariikhda rumaysadka Kaatooliga. Caqiidada Nikiya waa soo koobid rasmi ah oo ku saabsan caqiidooyinka aasaasiga ah ee Kaatooliga. Asal ahaan waxa loo qoray in lagu difaaco runta ku saabsan cidda Ciise Masiix yahay. Sannadkii 325, muran weyn ayaa kacay sababtoo ah wadaad la odhan jiray Arius ayaa baray in Ciise uu ahaa mid uu Ilaaha Aabbuhu abuuray oo aanu si buuxda Ilaah u ahayn.

Boqor Constantine ayaa isugu yeedhay Shirkii Koowaad ee Nicaea si arrintaas loo xalliyo. Shirku si xoog leh ayuu u adkeeyey in Ciise si buuxda u yahay Ilaah, “isla maaddada” uu Aabbuhu yahay. Caqiidadaas ayaa dabadeed lagu ballaadiyey Shirkii Constantinople sannadkii 381. Waa in halkan lagu xuso in Caqiidada Nicaea lagu dhisay taariikhdiisii Constantine kii kowaad, ayna arrin u noqon doonto Constantine kii ugu dambeeyey, kaas oo ahaa Constantine kii kow iyo tobnaad, oo ahaa Boqorkii ugu dambeeyey ee Boqortooyadii Bari ee Byzantine. Constantine Weyn, oo ahaa kii ugu horreeyey, ayaa marar badan lagu soo bandhigaa mawduuc ahaan waxsii sheegista Kitaabka Quduuska ah. Isagu waa taliyaha bilowga boqortooyada bari, sidaas daraaddeedna wuxuu tusaale u yahay taliyaha dhammaadka boqortooyada bari. Xaqiiqda ah in Caqiidada Nicaea ay tahay qayb ka mid ah labada taariikhood ee bilowga iyo dhammaadka waa in ardayga waxsii sheegistu si fiican u ogaadaa, haddii uu garanayo mabda’ a alfa iyo oomega.

Sanadkii 381, Caqiidada Niqiya waxaa lagu cusboonaysiiyey caqiidada Burburinta, caqiidada Yukharistiga, iyadoo la aqbalay isticmaalka kibista aan khamiirka lahayn ee Yukharistiga, taas oo ahayd dhaqan Laatiin ah. Caqiidada 381 sidoo kale waxay aqbashay fahamka Kaatooligga ee dembiga asalka ah iyo nololaha dambe. Waxayna ku dhammaatay weedhan muhiimka ah: “Waxaan sidoo kale qeexaynaa in kursiga quduuska ah ee rasuulnimada iyo Baadariga Rooma uu haysto hormuudnimada dunida oo dhan, isla markaana uu yahay wakiilka runta ah ee Masiixa.”

Golihii Florence waxaa lagu saxiixay nooc kale oo la cusboonaysiiyey 6-dii Luulyo, 1439, taas oo dhacday 14 sano ka hor intii aan Constantinople gacanta u gelin Turkidii Cusmaaniyiinta sannadkii 1453. Midowgaas waxaa lagu saxiixay cadaadis siyaasadeed oo aad u xoog badan. Boqortooyadii Bizaantiya waxay si quus ah uga doonaysay Galbeedka gargaar milatari oo ay kaga hortagto

Cusmaaniyiinta soo siqaya. Markii ergooyinkii Giriiggu dib ugu noqdeen dalkoodii, heshiiska waxaa si xoog leh u diiday intooda badan wadaaddadii, suufiyadii, iyo dadkii caadiga ahaa ee Bariga. Inta badan hoggaamiyayaashii kiniisadaha ee saxiixay ayaa dabadeed ka noqday taageeradoodii. Midowgaas marna si buuxda looma hirgelin, waxaana si rasmi ah u laashay Kaniisadda Ortodokska Bariga sannadihii xigay. Markii la gaadhay xilligii Constantinople dhacday 1453, midowgaasi horeba si dhab ah ayuu u burburay. Taariikhyahannadu badanaa waxay ku tilmaamaan inuu ahaa midowgii siyaasadeed ee fashilmay, sababo la xidhiidha iska-caabin qoto dheer oo dhinacyada fiqiga, dhaqanka, iyo dadweynaha ka timid.

Golihii Koowaad ee Niqiya sannadkii 325 waxaa la ansixiyey Caqiidada Niqiya. Tani waxaa lagu calaamadiyey shan sano ka hor sannadka 330, markaas oo 360-kii sano ee Daanyeel kow iyo tobnaad, aayadda afar iyo labaatanaad, oo loo metelay “waqti,” ay dhammaadeen.

Wuxuu si nabad ah ku geli doonaa xataa meelaha ugu barwaaqada badan ee gobolka; oo wuxuu samayn doonaa wixii ayan samayn aabbayaashiis iyo aabbayaashoodii ka horreeyey; wuxuu dhexdooda ku firdhin doonaa boolida, iyo qaniimada, iyo maalka; haa, wuxuu xeeladihiisa ka fikiri doonaa qalcadaha adag, ilaa wakhti. Daanyeel 11:24.

Sanadkii 31 BC iyo 330 labaduba waxay calaamad u yihiin “wakhtiga la gooyay” ee aayadaha toddoba iyo labataan iyo sagaal iyo labataan ee Daanyeel kow iyo toban.

Quluubta labadan boqorba waxaa ku jiri doona inay shar sameeyaan, oo waxay been ku wada hadli doonaan miis keliya; laakiin taasu ma ay barwaaqoobi doonto, waayo dhammaadku weli wuxuu ahaan doonaa wakhtiga la qoondeeyey. ... Wakhtiga la qoondeeyey ayuu soo noqon doonaa, oo wuxuu u iman doonaa xagga koonfureed; laakiin ma ahaan doonto sidii tii hore ama tii dambeba. Daanyeel 11:27, 29.

Bilowga (330) iyo dhammaadka (1449–1453) xariiqda nebiyadeed ee Rooma bari waxa matala boqorkii ugu horreeyey iyo kii ugu dambeeyey ee Constantine. Alfa iyo Oomeega xariiqda nebiyadeed ee Rooma bari, oo loo yaqaan Boqortooyadii Byzantine, waxay ku xiran tahay dhammaadka saddex boqol iyo lixdan sannadood ee Rooma Boqortooyo ahaan si buuxda uga talinaysay laga bilaabo dagaalkii Actium sannadkii 31 BC ilaa sannadka 330, dabadeedna sii socota ilaa 1453. Ka hor dagaalkii Actium ee 31 BC, Mark Antony iyo Augustus Ceasar waxay hal miis kaga hadleen beeno aan rumoobin. Ka hor sannadka 330, sannadkii 325, waxaa la qaatay Caqiidada Nicaea. Ka hor sannadka 1453, waxaa la qaatay nuqulkii la cusboonaysiiyey ee isla Caqiidadaas Nicaea. Ka hor 31 BC, laba shakhsi oo siyaasadeed ayaa hal miis kaga sheegay beeno. Sannadkii 325, beentii ruuxiga ahayd ayaa hal miis laga sheegay. Labadaas markhaati waxay aqoonsanayaan beentii siyaasadeed iyo tii ruuxiga ahayd ee lagu ansixiyey 1439 Golaha Florence. Nuqulkaas la cusboonaysiiyey ee Caqiidada Nicaea waxaa loo yiqiin Xeerii Midowga.

Calaamadda ugu horraysa ee beentu hal miis ku taal waxay timid ka hor 31 BC, waxayna u dhexaysay laba garab oo siyaasadeed oo ka tirsan Roomaankii jaahiliga ahaa. Wakhtiga loo qabtay beentaas wuxuu ahaa 31 BC, wuxuuna ka koobnaa Augustus, oo astaan u ahaa Rooma, oo ka soo horjeeday isbahaysi ka kooban nin iyo naag oo matalayay Masar. Qaybta labaad ee beentu waxay ahayd 325, wakhtiga loo qabtayna wuxuu ahaa 330. Qaybta saddexaad ee beentu waxay ahayd

1439, wakhtiga loo qabtayna wuxuu ahaa 1449–1453. Kuwii miiska joogay 1439 waxay matalayeen Rooma galbeed iyo Rooma bari, iyadoo Rooma bari ay raadinaysay hadaf siyaasadeed iyada oo ku raacday dood diimeed. 31 BC, oo ay ku xigto 330 dabadeedna 1453, waxay ka dhigan yihiin adeegsiga saddex-geesoodka ah ee xariiqda Rooma.

Hanjabaadda siyaasadeed ee isbahaysigii Marc Antony iyo Cleopatra waxay astaysay hanjabaadda ruuxiga ah ee bidcadda Arianism sanadkii 325, taas oo iyaduna haddana astaysay hanjabaadda siyaasadeed iyo tan diineed ee Turkidii Islaamka sanadkii 1439.

Caqiidada Caqiidada Niqiya waa been, runina kuma jirto. Dukumentigii la saxiixay 6-dii Luulyo 1439, shirkii Golaha Florence, waxaa loo yiqiin Xeerkaa Midowga, wuxuuna metelayay isla beentaas iyo wax ka sii badan. Markii ergadii ay ku noqdeen Constantinople sannadkii 1439, waxaa lagu qaabilay cadho iyo eedaymo khiyaano ah. Hadalkii la isla dhex marayay wuxuu ahaa: “Waxa ka wanaagsan cimaamadda Turkiga halkii ay ka ahaan lahayd koofiyadda baadariga.”

Midowga waxaa inta badan loo saxeexay sababta oo ah Boqorkii Byzantine wuxuu si quus ah ugu baahnaa gargaar ciidan oo Reer Galbeedku ka siiyaan Cusmaaniyiinta. Markii ay caddaatay in gargaar ciidan oo aad u yar (ama aanba jirin) uu imanayay, taageeradii midowga way baaba’day. Sannadihii 1450–1451, dhowr sinood oo Bariga ah ayaa diiday midowga, oo ka dib markii Constantinople dhacday 1453, midowgii gebi ahaanba waa laga tegay. Natiijada ugu dambaysa ee Xeerka Midowga ee Florence waxaa Kaniisadda Orthodox-ka Bari u aragtaa shir fashilmay oo la diiday. Looma aqoonsana mid ansax ah. Hase yeeshee, Kaniisadda Roman Catholic weli waxay u aqoonsan tahay inuu yahay gole ekumeenikal oo ansax ah.

Waxaan dejinaynaa hab-fikirka lagu fahmayo sida astaamaha nebiyadeed ee hoogga labaad loogu soo noqnoqdo taariikhda hoogga saddexaad. Nebinimada boqol iyo kontonka sannadood ee hoogga kowaad waxay bilaabatay 27-ka Luulyo, 1299, waxayna ku dhammaatay 27-ka Luulyo, 1449.

1449

Constantine XI Palaiologos waxa uu dhashay 1404, wuxuuna xukumayey laga bilaabo Janaayo 1449 ilaa 29-ka Maay 1453. Isagu wuxuu ahaa boqorkii ugu dambeeyey ee Boqortooyadii Roomaanka Bari (Byzantine), taas oo jirtay in ka badan 1,100 sano. Si geesinimo leh ayuu u hoggaamiyey difaacidda Constantinople intii lagu jiray go’doomintii Cusmaaniyiinta ee 1453, isaga oo haysta oo keliya qiyaastii 7,000 ilaa 8,000 oo difaacayaal ah oo ka horjeeday ciidankii Mehmed II oo ka badnaa 80,000. Wuxuu ku dhintay isagoo dagaallamaya darbiyada magaalada dushooda 29-ka Maay 1453, markii Constantinople ugu dambayntii dhacday. Meydkiiisa weligii si dhab ah looma aqoonsan. Geeridiisu waxay calaamadisay dhammaadkii Boqortooyada Roomaanka (sii-socoshadii tooska ahayd ee ugu dambaysay ee boqortooyadii uu Augustus aasaasay 27 BC).

Waxaa lagu xusuustaa taariikhda Giriigga iyo hiddaha Ortodoksiga inuu ahaa shakhsiyad geesinimo leh—halyeeyadana badanaa waxaa loogu yeedhaa “Boqorkii Marmarka ahaa” (rumaysnaanta ah inuu maalin uun soo noqon doono si uu u badbaadiyo Constantinople).

Yooxanaa VIII Palaiologos (1392–1448) wuxuu ahaa Boqorkii labaad ee ugu dambeeyey ee Bizaantiya, wuxuuna xukumayay intii u dhexeysay 1425–1448. Wuxuu ahaa wiilka ugu weyn ee Boqor Manuel II Palaiologos iyo walaalka ka weyn ee Constantine XI. Yooxanaa VIII wuxuu inta badan xukunkiisa ku qaatay isagoo si quus ah isku dayaya inuu ka badbaadiyo Boqortooyadii Bizaantiya ee sii dhimanaysay Cusmaaniyiinta. Sannadkii 1439, isaga qudhiisu wuxuu u safray Talyaaniga, wuxuuna guddoominayey Golaha Florence, halkaas oo isaga iyo wafdigii Bariga Ortodokska ay si ku meel gaar ah ugu heshiiyeen inay dib ula midoobaan Kaniisadda Roomaanka Katooliga ah oo ay aqbalaan Baadariga inuu yahay madaxa Kaniisadda. Constantine Weyne ayaa isaguna guddoomin jiray Golaha Nicaea. Yooxanaa VIII wuxuu rajaynayay in midowgan uu la yeesho baadarinimadu uu ka keeni doono gargaar ciidan oo Reer Galbeed ah oo lagaga hortago Turkida, hase yeeshee midowgaasi aad buu caan-darro ugu ahaa Constantinople gudaheeda, ugu dambayntiina wuu fashilmay. Yooxanaa VIII wuxuu dhintay 1448 (geeri dabiici ah), shan sano oo keliya ka hor intii aan Constantinople dhicin 1453. Dabadeed walaalkiis Constantine XI ayaa boqor noqday, wuxuuna ku dhintay isagoo difaacaya magaalada.

Markii Yooxanaa VIII dhintay sannadkii 1448, walaalkiis Constantine XI ayaa loo doortay beddelkiisa. Sannadkii 1448 Boqortooyadii Baysanthiin waxay ahayd dawlad yar oo u adeege ah, Cusmaaniyiintuna waxay saameyn weyn ku lahaayeen cidda ku fadhiisanaysa carshiga Constantinople. Luulyo 27, 1449, dhacdo siyaasadeed oo aad u weyn ayaa ka dhacday sannadihii ugu dambeeyey ee Boqortooyada Baysanthiin. Boqorkii Baysanthiin, Yooxanaa VIII Palaiologos, wuxuu hore u dhintay sannadkii 1448. Walaalkiis, Constantine XI Palaiologos (boqorkii ugu dambeeyey), ayaa Constantinople loogu dhawaaqay boqor. Hase yeeshee, ka hor intii uusan Constantine XI si rasmi ah carshiga u korin, wuxuu ergo u diray Suldaankii Cusmaaniyiinta (Murad II) oo wuxuu ka codsaday oggolaansho uu ku taliyo. Suldaanku wuu siiyey oggolaanshahaas, dabadeedna ayaa Constantine XI si rasmi ah loo caleemo saaray oo loo aqoonsaday boqor. Ficiilkan waxaa loo arkay is-dhiibid ikhtiyaari ah oo madaxbannaanidii Baysanthiin. Markii ugu horraysay, boqor Baysanthiin ah ayaa si furan u qiray in uu ku taliyo oo keliya oggolaanshaha Turkida Cusmaaniyiinta. Afar sano oo keliya ka dib, sannadkii 1453, Constantinople waxay ku dhacday gacanta Cusmaaniyiinta.

Saddex boqol sagaashan iyo kow sannadood iyo shan iyo toban maalmood ka dib Luulyo 27, 1449, oo ku beegnayd Agoosto 11, 1840, Turkiyiintu waxay Masar ka raadsadeen ilaalin iyagoo isu dhiibay afarta quwadood ee waaweyn ee Yurub, sidaasna ku rumoobay wax sii sheegidda saacad, maalin, bil, iyo sannad. Haatan waxaynu dejinnay mantiqii lagu dabaqi lahaa hoogga kowaad iyo kan labaad marka uu soo dhowaado sharciga Axadda. Butros, isagoo astaan u ah boqol iyo afar iyo afartan kun, wuxuu matalaa dhaqdhaqaaqa malaa'igta saddexaad, William Millerna wuxuu matalaa dhaqdhaqaaqa malaa'igta kowaad iyo tan labaad. Labada dhaqdhaqaaqba waxay la xidhiidhaan “furayaal.”

Oo furihii guriga Daa'uud ayaan garabkiisa saari doonaa; oo isna wuu furi doonaa, ninna ma xidhi doono; oo isna wuu xidhi doonaa, ninna ma furi doono. Ishacyaah 22:22.

Oo anna waxaan kugu leeyahay, Adigu waxaad tahay Butros, oo dhagaxan ayaan kiniisaddayda ku dul dhisi doonaa; oo albaabbada jahannamaduna kama adkaan doonaan. Oo

waxaan ku siin doonaa furayaasha boqortooyada jannada; oo wax kasta oo aad dhulka ku xidho ayaa jannada lagu xidhi doonaa; oo wax kasta oo aad dhulka ku furtona jannada ayaa lagu furi doonaa. Matayos 16:18, 19.

Maqaalka xiga waxaannu kaga hadli doonaa dagaalkii Nineweh annagoo u eegayna “furaha” aan keliya furin yamayska aan gunta lahayn, balse ah furaha nebinnimada ee markhaatifurka oo dhan ee Daanyeel kow iyo tobnaad u habeeya nidaam qumman. Riyada Miller, “furaha” ku xidhnaa sanduuqa wuxuu ahaa habkii Miller ee daraasadda Kitaabka Quduuska ah. Isku xidhka caddaymaha qoraallada ee taariikhda Milleriyiinta iyo “xarriiqba xarriiq” ee taariikhda malaa’igta saddexaad waa furaha u saamaxa furaha Muujintii sagaal inuu furo oo nidaamiyo taariikhda qarsoon ee farriinta dibadda ah ee aayadda afartan.

Waxaan sii wadi doonaa tixgelinteenna maqaalka xiga.

“Nebiga, giraangirta giraangir dhexdeeda ah iyo muuqaalka makhluuqaadka nool ee la xidhiidha dhammaantood waxay ula ekaayeen wax murugsan oo aan la fasiri karin. Laakiin gacanta Xigmadda Aan Xadka Lahayn ayaa ka dhex muuqata giraangiraha, waxaana shaqadeeda ka dhasha nidaam qumman. Giraangir kastaa waxay si waafaqsan oo kaamil ah ula shaqaysaa mid kasta oo kale.” Testimonies to Ministers, 214.